

Sammenhold i Sct. Agnes-Husene

Marie Karen Hansen (1851-1934)

Agnes Pedersen (1886-1974)

Sct. Agnes-Husenes historie

Foruden de store bymarker svarende til to større landsbyer havde Roskilde også to mindre husmandskolonier, der hørte til Roskilde adelige Jomfrukloster, i dag Roskilde Kloster. Her kunne damer af adelig byrd, senere også døtre af mænd, der tilhørte de tre øverste rangklasser, blive indskrevet ved fødslen og siden blive forsørget, hvis de ikke kunne blive gift standsmæssigt. Det verdslige kloster var stiftet i 1699 af to stærke personligheder, de adelige enker Margrethe Ulfeldt og Berte Skeel.

At drive denne stiftelse krævede kapital eller rettere jord, der gav et afkast. Derfor var der tillagt klosteret hele 25 bøndergårde. Fæstebønderne herfra skulle betale landgilde og yde hoveri på klosterets hovedgård, der producerede korn og animalske produkter til damernes underhold. Efter landboreformerne gik man over til at anvende husmænd som arbejdskraft. Derfor oprettedes de to husmandskolonier. Den ene lå langs med Klosterhusstræde, nu Dronning Margrethes Vej, ind i mod Klostermarken. Den anden lå længere

Sct. Agnes-Husene.

Foto: Karl Nielsen 2014.

Roskilde Klosters gamle hovedbygning. Indrettet til stiftelse i 1699.

Foto: A. Christiansen 1926. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

imod nord i Klostermarken. Den hed Sct. Agnes eller rettere Sct. Agnes-Husene efter et middelalderligt nonnekloster, der havde ligget på stedet. Siden blev hovedgården bortforpagtet, og der var nu ikke længere brug for husmændene.

Da man på samme tid gjorde en stor indsats for at forskønne klosterets parkområde i Klostermarken, var det på tale at rive de fem sydligste af Sct. Agnes-Husene ned. En af klosterpatronerne, Vilhelm Skeel, udtrykte følgende mening herom i en beskrivelse af klosteret fra 1877: "*Disse Huses Møddingpladse, Svinestier og deslige grændse umiddelbart op til Plantagen og fremkalde et høist uheldig Indtryk ved den første Indtræden i den ellers saa smukke og meget besøgte Plantage.*" I en senere patrons beskrivelse fra 1914 er der fem huse tilbage, tre fæstehuse og to lejehuse. Han foreslog drastisk, at samtlige huse burde rives ned, når fæstekontrakterne udløb. Men det kom heldigvis ikke til at ske. Klosteret vedblev at udleje de gamle huse til småkårsfolk, der i stedet måtte finde arbejde andre steder i byen. For øvrigt hørte Sct. Agnes-Husene ikke til Roskilde Købstadskommune, men derimod til Sct. Jørgensbjerg Sognekommune, så de lå i en landkommune.

Sct. Agnes-Husene ved vintertide. Ukendt fotograf. U.å. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

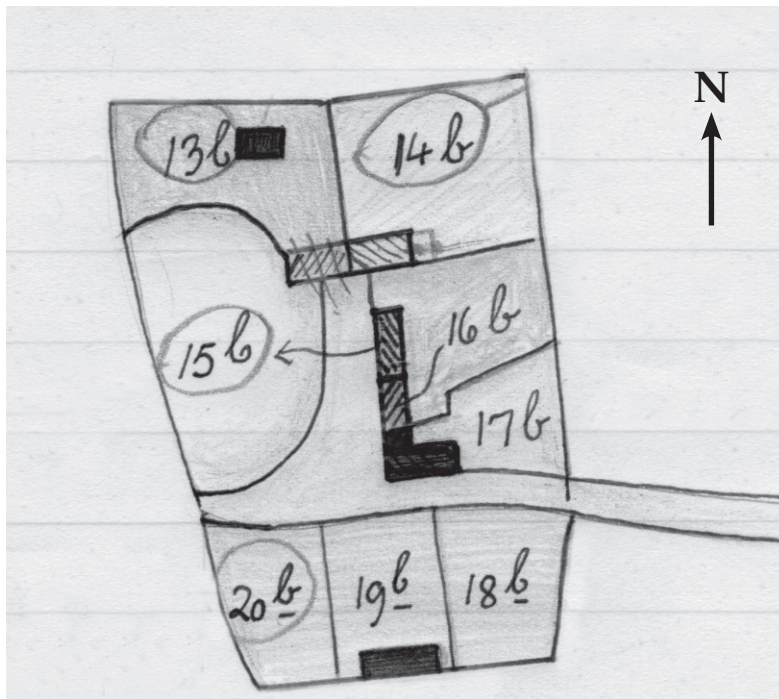
Livet i Sct. Agnes-Husene

Vi vil her se lidt nærmere på livet i Sct. Agnes-Husene, især set fra kvindernes synsvinkel eksemplificeret ved to helt konkrete kvindeskæbner, nemlig Marie Karen Hansens og datteren Agnes Pedersens levned. Husbonden i disse huse ernærede sig typisk som småhåndværker, daglejer, jordbruger eller fisker, men som oftest ved en kombination af disse beskæftigelser. Husmoderen supplerede familiens indtægter som daglejer, som småhandlende eller ved vask og rengøringsarbejde i det bedre borgerskabs hjem. Sct. Agnes udgjorde et lille samfund for sig selv, der holdt sammen i tykt og tyndt. Her i disse små huse fandt maleren L. A. Ring nogle af sine bedste motiver blandt småkårsfolk. En af hans yndlingsmodeller var netop Marie Karen Hansen. Hun var gift med arbejdsmand Niels Hansen (1849 - 1919), kaldt for "Stodderen".

Ring har flere gange afbildet Marie i parrets diminutive hus. Derfor har vi undtagelsesvis et materiale af interiørbilleder fra dette småkårs hjem. Disse malerier viser et hyggeligt hjem med lyse, luftige gardiner for vinduerne og pelargonier i vindueskarmen. Møblerne står tæt, og der er mange billeder på væggene. I køkkenet er hver en bid væg udnyttet til tal-

Marie Karen og Niels Hansen i deres stue. Malt af L. A. Ring i 1918. Gengivet efter Bruun Rasmussens auktionsskatalog 831 fra 2012.

Matrikelkort over Sct. Agnes-Husene. Marie og Niels boede i 15b, Agnes og Oluf i 14b. Original i Roskilde Klosters arkiv.

lerkenrække og hylder forsynet med sirligt klippede borter langs kanten. Også her er der potteplanter i vindueskarmen.

Man stod tidligt op i de små huse, for der skulle arbejdes hårdt fra tidlig morgen til sen aften, hvis man skulle sørge for det daglige brød til en familie, hvor der som oftest var mange munde at mætte. I en periode kørte Niels Hansen rundt og solgte lervarer. Om morgenen trak han sin hest ud af stalden og spændte den for vognen. Marie hjalp ham med at læsse varerne på vognen, og så kørte han ud for at slå en handel af. Det gik ikke altid lige godt. Så kunne han i en periode i stedet sælge fisk. Formodentlig fangede han dem selv i fjorden. En anden beboer, tømrer Jens Nielsen, snittede trævarer om vinteren, som hans kone, Karen, gik rundt og solgte om sommeren og tjente lidt på. Hun blev derfor kaldt for "Konen med Trætøjet". De havde deres voksne datter, Margrethe, og hendes mand, skomager Lars Peter Jensen, boende hos sig, da de havde et lidt større hus. Familien dyrkede en lod i Klostermarken og holdt grise. Børnene måtte også hjælpe til. For eksempel kunne de hente svineæde rundt omkring i Roskilde. Husholdningsspildet samledes i bøtter, der stod på en tohjulet vogn. Det krævede øvelse og kræfter hos de drenge, der styrede vognen ned ad Olgadebakken, ikke at vælte eller spilde den kostbare last.

Marie og Niels

Marie og Niels Hansen opfostrede selv en større børneflokk, og ligesom Marie fik hendes døtre mange børn, og generationerne gik jævnt over i hinanden, idet Marie fik sit sidste barn, samtidig med at hendes ældste datter fik sit første barn som 18-årig. Og ligesom tømreren fik Niels og Marie siden en datter med familie tæt på, idet datteren Agnes og hendes mand, Oluf Pedersen (1880 – 1953), flyttede ind i genbohuset nogle år efter, at de var blevet gift og havde fået deres første børn. Oluf var arbejdsmand ligesom sin svigerfar. Også Agnes fik sit første barn som 18-årig ligesom sin storesøster. Hun havde for øvrigt truffet sin mand på en gård, hvor de begge var ude at tjene som ganske unge. Efter konfirmationen måtte man ernære sig selv i disse fattige kredse, typisk som tjenestekarl eller tjenestepige.

Når en ny familie rykkede ind i et af Sct. Agnes-Husene, blev der udformet en kombineret lejekontrakt, fæstebrev og forsikringspolice. Der var oprindeligt 8 matrikler i det lille samfund. Husene var bygget sammen som en form for rækkehus. Da Marie og Niels flyttede ind, var husene indrettet med ildsted på en ildbænk i en åben skorsten og med murstensgulv i køkkenet. Der var ikke indlagt vand, så det måtte hentes ved den fælles pumpe ude i gården. Men praktisk nok var der uden for døren gravet en rende ned til møddingen, så man kunne komme af med sit spildevand uden at slæbe det alt for langt. Deres lille stue havde to fag vinduer. Gulvet var muligvis lerstampet til at begynde med, men blev senere dækket af et bræddegulv. Skulle man træde af på naturens vegne, var man henvist til et fælles das i gården. Til hvert hus hørte lo og høloft samt et rum til tre grise. Husene var ikke lige store, så nogle familier havde også stald til en hest eller et par køer. Hertil kom, at hver husmand kunne fæste en lille lod af Klostermarken.

Der blev betalt husleje to gange årligt, så man måtte spare sammen. Til gengæld var huslejen billig. Sidst i 1800-tallet var den på en snes daler svarende til 40 kroner. Men man skal huske på, at der var et meget lavere prisniveau dengang. Det samlede beløb bestod af gammelskat, landskat, ligningskat, amtsfondsbidrag, brandkontingent og Michaelis-afgift. Nogle af skatterne indicerer, at man boede i et landsogn. Fæsteafgiften var på 4 tønder byg, der blev omregnet til penge efter kapitelstaksten.¹⁾ Fæsterne stod også selv for en del af den udvendige vedligeholdelse. Det forventedes således, at husene blev hvidtet hver sommer. Også en sådan scene har L. A. Ring foreviget.

*Sct. Agnes-Husene
eksisterer stadig, men
i dag er husene blev
renoveret fra a til z og
bebos af en højere so-
cialklasse end i begyn-
delsen af 1900-tallet.
Foto: Karl Nielsen.
2014.*

Agnes og Oluf

Agnes og Oluf Pedersen fik fem sønner og to døtre. Derpå holdt de en pause på ti år, inden de fik deres ottende og yngste barn, efternøleren Liszie. Hun er meddeler til mange af de oplysninger om dagligdagen i et mindrebemidlet hjem, der er beskrevet i dette afsnit. Hun har således fortalt, hvordan hun somme tider omkring 1930 fulgte med sin mor op til klosterforvalteren i den gamle hovedbygning for at betale den halvårslige husleje. Den var nu steget til 50 kr. Men så vankede der også en chokoladefrø til Liszie. For denne husleje, der også var meget lav i samtiden, fik familien et hus, der var så lille, at det er uforståeligt, at der kunne leve en familie bestående af far og mor med 8 børn, men dels boede de ikke alle hjemme på samme tid, og dels forstod man at indrette sig. Huset indeholdt en lille forgang, hvor sulekarret var placeret. Det åbne ildsted i køkkenet var på Liszies tid blevet erstattet af et lille komfur placeret i den ene side

Agnes Pedersens sidste barn, Liszie, var jævnaldrende med hendes ældste datters første barn, Grethe. De lå i barnevogn samtidig og kunne siden lege sammen. Amatørfoto 1931. Affotograferet af Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

af rummet med et køkkenbord overfor. Der var stadig ikke indlagt vand, og der var stadig das i gården. Stuen var forsynet med en alkove, hvor forældrene sov. De mindste børn sov hos forældrene. De større børn sov oppe på loftet under stråtaget. De kom derop ved hjælp af en stige. De ældste børn sov i mormors lo. Således blev der plads til alle. Stuen var ellers møbleret med en chaiselong, en kommode og et spisebord med stole rundt om. Hvert barn havde en kasse til sit tøj. Når børnene skulle i bad, blev der slæbt et stort kar ind i køkkenet og båret vand ind og varmet på komfuret. Det var for øvrigt den eneste varmekilde i køkkenet. I stuen var der en kakkelovn.

Ikke underligt var man meget plaget af rotter i disse utætte fattigrønner. Liszie har fortalt, at hendes mor en sen aften kunne høre en rotte pusle et sted i huset. Hun nægtede at gå i seng, før faderen havde slået den ihjel. Han fandt den nede bag sulekarret og ville nu slå den ihjel med gulvskrubben. Det gik ikke helt stille for sig, så han råbte: *"Skal du skribe, dit svin."*, før han fik aflivet kræet. For at beskytte det mindste barn imod rottebid, blev vuggen hver aften sat op på spisebordet.

Klædedragt

Marie gik klædt som en gammel almuekvinde med lange, uldne skørter dækket af et forklæde for at skåne kjolen imod pletter, da det var besværligt at vaske. I regnvejr holdt hun godt op i skørterne for ikke at blive griset til. På hovedet bar hun altid en kyse, der dækkede en knold i nakken. Forhåret var strammet godt op under kysen. Hendes mand var også gammeldags klædt. Han gik med høj flip, en såkaldt "fadermorder". Datteren Agnes gik ligeledes med lange kjoler som ung og altid med det obligatoriske forklæde. Selv små piger gik med forklæde for at skåne tøjet. Når Agnes kom hjem fra mark- eller havearbejde, måtte hun rense kjolekanten for mudder. Kvindeundertøjet var hjemmesyet af lærred. Det var pyntet med festoner, som kvinderne i de lavere sociale lag selv hæklede. Underskørterne var ydermere stivede, så de kunne bære overkjolen. Agnes syede både sit eget og børnenes tøj. Ofte gik tøjet i arv fra de større til de mindre børn, eventuelt efter en omsyning. Agnes tjente også lidt til husholdningen ved at gå ud og vaske i mere velbjergede hjem. Her kunne hun undertiden være heldig at få brugt tøj med hjem til sine egne børn. Al omsyning foregik til en begyndelse i hånden. Først senere blev der råd til en håndsymaskine,

sikkert købt brugt. Siden fulgte Agnes moden med kortere skørter. Hendes mand var til hverdag klædt i et gammelt sæt tøj med træsko på fødderne og kasket på hovedet. Til pænt brug havde han en enkelt habit med snævre benklæder. Hertil brugte han kravebryst og flip (skjorten sparede han, som det var normalt for arbejds mænd) samt vest og lommeur. Hovedbeklædningen var en bowlerhat.

Forældrenes pligter

Oluf Pedersen ernærede sig hele livet som arbejdsmand. Agnes passede hus og hjem ved siden af sine bijobs. I begyndelsen af deres ægteskab arbejdede Oluf på en gård, hvor han fik kost og logi foruden 12 kroner om måneden, så i den ansættelsesperiode måtte de leve adskilt og kun ses om søndagen. Agnes og de ældste børn boede imens på Elisagårdsvej. Foruden at vaske bidrog Agnes også på andre måder til familiens underhold, blandt andet ved at gå ud og pille kartofler op hos omegnens bønder om efteråret, ofte i regn og rusk. Det foregik med de bare hænder. Lønnen bestod i hver 6. spand kartofler. Hun var naturligvis nødt til at tage børnene med i marken, den mindste i barnevogn. Familien

Papirfabrikken "Sct. Clara Mølle", hvor Oluf Pedersen var fyrbøder. Ukendt fotograf. U.å. Roskilde lokalhistoriske Arkiv

flyttede til Sct. Agnes-Husene, så snart der blev en bolig ledig. Samtidig fik Oluf Pedersen fast arbejde som fyrbøder på papirfabrikken "Sct. Clara Mølle" på Havnevej.

Det kunne være drøjt at klare husmoderpligterne i det gamle Sct. Agnes. En vinter var det så koldt, at vandet frøs lige så hurtigt, som det var pumpet op af brønden, men storvasken skulle klares under alle omstændigheder. Agnes forsøgte bravt af skylle tøjet i det iskolde vand med det resultat, at blodet sprang frem under neglene. Heldigvis var der stor hjælpsomhed indbyrdes mellem beboerne. Den gamle nabo, Vilhelm Christoffersen, kom hende til hjælp og skyllede hele vasken. Tøjet blev derpå båret op ad stigen op på loftet, hvor det blev hængt til tørre.

Familien dyrkede sine egne grøntsager i den tilhørende have. Det var kartofler, kål, gulerødder og andre grove urtesager. Alle hjalp til med havearbejdet, også børnene. Marie og Niels, mormor og morfar, havde en noget større have end datteren. Her havde familien en gris gående i et indelukke med et lille hjemmelavet skur. Grisen skulle slagtes op under jul. Så måtte den flinke Vilhelm Christoffersen igen træde til og aflive dyret. Selve grisekroppen skulle hænge

Slagtning ved juletid i Sct. Agnes-Husene. Grisekroppene blev hængt til modning på stiger. Malt af L. A. Ring ca. 1920. Roskilde Museum.

et stykke tid for at kødet kunne modne. Det foregik på en stige, der stod op ad en husgavl. En sådan scene har maleren L. A. Ring også gengivet på et af sine malerier fra Sct. Agnes-Husene. Alt på grisen blev brugt, selv grisetæerne og indmaden. Liszie huskede siden, hvordan hendes mor stod i det lille køkken og rørte i blodet for at lave blodpølse. Der er nok også blevet lavet medisterpølse, finker og andet godt. Grisekroppen blev siden parteret og lagt ned i sulekarret med et godt lag salt mellem de enkelte lag kød. Det betød, at kødet måtte vandes grundigt ud, før man kunne spise det. Det kunne også godt have et grønligt skær, når man nåede et par måneder ind i det nye år. Kødet blev dog ikke kasseret af den grund. Familien spiste mere fedt, end man bruger i dag, men det blev forbrændt under hårdt fysisk arbejde.

Morskab og kultur

Far Oluf gik af og til ud og stangede ål i Roskilde Fjord langs med Frederiksborgvej. Dengang var fjorden endnu ikke så forurennet, og den var derfor et sandt fiske-eldorado og et kærkomment spisekammer for fattigfolk. Kom han hjem med et par stykker, blev det til ålesuppe. Men somme tider var han særlig heldig og kom hjem med en hel balje ål. Så blev Agnes' søstre fra København indbudt med deres familier til ålegilde i Sct. Agnes-Husene. Mor Agnes stod da i køkkenet og stegte den ene pandefuld ål efter den anden. Hertil serveredes kogte kartofler og persillesovs. Der var også andre forlystelser i Sct. Agnes-Husene. Bedstefar Niels kunne spille harmonika. På sommeraftener kunne han finde på at sætte sig ud på den fælles gårdsplads foran husene og spille. Så vrimlede beboerne ud af husene og gav sig til at danse med hinanden – et kærkomment afbræk i en ellers meget slidsom hverdag.

Trods få penge var det alligevel et hjem med kultur. Agnes kunne godt lide at fortælle. Hun fortalte blandt andet sine børn om de nordiske guder. Det gjorde så stort et indtryk på den lille Liszie, at hun i en alder af knap fire år under et tordenvejr satte sig ud på dørtrinnet og ventede på, at Tor skulle komme tilbage med sine gedebukke. Børnene gik i Sct. Jørgensbjerg Skole undtagen Liszie, idet familien var flyttet til Roskilde Kommune, da hun skulle i skole. I Sct. Jørgensbjerg Skole var der som i andre landsbyskoler kun skolegang hver anden dag fra klokken 8 til klokken 14, og der var kun syv års skolegang. Drengene havde jobs ved siden af skolegangen som bydreng fra de var 9 år. Selv om de

kun kunne tjene et par kroner om måneden, var det alligevel en god hjælp for familien. Pigerne hjalp mest til derhjemme. Efter konfirmationen i 14-års alderen kom familiens fem drenge ud at tjene på gårde i oplandet. Pigerne fik derimod pladser som ung pige i huset inde i Roskilde. Alle Agnes og Olufs børn klarede sig siden godt i livet, men forblev i samme sociale lag af samfundet.

Maries sidste tid

Bedstemor Marie blev enke i 1919 i en alder af 68 år, og hun blev derfor mere afhængig af datteren og hendes familie. På sine gamle dage blev hun ydermere alderdomssvækket og til sidst helt blind. Så måtte Agnes træde til og passe sin gamle mor med personlig hygiejne, vask, rengøring og madlavning. Det var efterhånden ved at blive for strengt for datteren. En dag da Agnes kom ind til moderen, havde hun selv fundet en portion mad, som hun sad og spiste. Der var bare det lille problem, at maden var fuld af maddiker, som hun ikke kunne se. Det afgjorde sagen: Den gamle mor kunne ikke mere være på en slags aftægt hos datteren. Havde det været en generation længere tilbage, havde Marie ligesom Dragon-Mutter været henvist til fattiggården på Sct. Jørgensbjerg. De tider var heldigvis forbi. Nu kunne gamle mennesker ende deres dage på Sct. Jørgensbjerg Alderdomshjem i gode og trygge omgivelser. Når Agnes og den yngste datter siden besøgte hende, skulle Liszie altid have en tår af Kijafafasken. Det huede ikke rigtigt Agnes, men hun nænnede ikke at gøre ophævelser over, at den gamle mor gav barnet spiritus. Indflytningen på alderdomshjemmet må være sket i 1932, for senere dette år flyttede familien til deres eget lille

Agnes og Oluf Pedersen med den gamle Marie Karen Hansen og de to ældste drenge. Amatørfoto ca. 1914. Roskilde lokallhistoriske Arkiv.

hus på Frederiksborgvej i Roskilde Kommune. Marie døde af lungebetændelse i 1934, den klassiske dødsårsag for gamle mennesker før opdagelsen af penicillin.

3. generation i Sct. Agnes-Husene

Det hører også med til historien om familien i Sct. Agnes-Husene, at en datter af Agnes og Oluf rykkede ind i deres lille hus, da de selv flyttede til Frederiksborgvej. Det var en helt almindelig praksis, at familierne blev boende i den lille husmandskoloni i flere generationer. Når de gamle rykkede ud eller døde, rykkede de unge ind i de gamle huse. En enkelt familie blev endda boende i 5 - 6 generationer i Sct. Agnes-Husene. Her var man vant til, at beboerne kom hinanden ved og hjalp naboer og genboer i svære stunder, så her var trygt og godt at bo.

Noter:

1) Kapitelstaksten fastsattes af myndighederne som den gennemsnitlige pris for 100 kg byg eller rug (betegnet som hartkorn) opnået ved salg af samme kvantum korn til kornhandlerne i sidste halvdel af det pågældende år. Herved kunne man omregne en afgift, der oprindeligt var fastsat i naturalier, til en pengeværdi.

Kilder og litteratur:

Hovedkilden til ovenstående artikel er Eva Tønnesens interview fra 1994 med Liszie Bendix Jørgensen, datter af Agnes Pedersen og barnebarn af Marie Karen Hansen.

Diverse sager 1848-1965: Sct. Agnes-Husene, fæstebreve og lejekontrakter samt assurancepolicer 1896-1950 (N28). Roskilde Kloster. Jørgensen, Liszie Bendix. Interview ved Eva Tønnesen 1994. (Sct. Agnes-Husene. J. nr. 1994/69). Roskilde lokalhistoriske Arkiv. Roskilde. Sct. Jørgensbjerg Sogn. Kirkebøger 1847-1971. Kopi i Roskilde lokalhistoriske Arkiv samt Arkivalier Online. Statens Arkiver.

Deurs, Piet van: Roskilde Kloster. Den Skeel-Iuel-Brahe'ske Stiftelse 1699-1999. Grønlunds forlag 1999.

Eriksen, Gudrun: Sct. Agnes-Husene. Jul i Roskilde 1950, s. 23-24.

Fang, Arthur og Ingeborg Buhl: Roskilde adelige Jomfrukloster. 1699-1949. Roskilde 1949.

Skeel, Christian: Fortsatte Optegnelser om Roeskilde adelige Jomfrukloster. København 1914.

Skeel, Vilhelm: Fortsatte Optegnelser om Roeskilde adelige Jomfrukloster. København 1877.

Wolther, Birgitte Bruun: Roskilde Klosters Arkiv. København 1980. (Registratur).